

mänkokemusten läpi suodattuneena”, kuten kirjoittaja oivaltavasti toteaa. Eri puolilta maata tulevat keruumuistot sinänsä toistavat yllättävästikin melko samaa kaavaa, mutta osallistuneiden teksteihin liittyy paljon muistoja myös 1930-luvun koulunkäynnistä sekä jokapäiväisestä elämästä ja aikakauden ilmapiiristä maaseudulla ja kaupungeissa. Se lisää muistelmien kiinnostavuutta ja merkitystä. Parhaimmillaan Hämmäläisen teos tuokin merkittävän lisän 1930-luvun suomalaisten lasten arjen historiasta kertovaan kirjallisuuteen.

Kirjallisuus

Nevala, Seija-Leena 2007. Lottatyöt ja Sotilaspojat. Jyväskylä: Minerva.
Pohls, Maritta 1989. Suomen kulttuurirahaston historia. Porvoo: WSOY.

FL Seija-Leena Nevala-Nurmi työskentelee tutkijana ja tohtorikoulutettavana Tampereen yliopiston historiatieteen ja filosofian laitoksella.

Lapsuudentutkimus haastaa muutoksiin varhaiskasvatuksen käytännöt

Jorma Virtanen

Leena Alanen & Kirsti Karila (toim.) 2009. Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Tampere: Vastapaino. 288 s.

Se, mitä haluamme lapsille, on yhä enenevässä määrin toista sen kanssa, millaiset olosuhteet olemme järjestäneet lapsille elää. Lapsuudensosiologiasta tutuin termein muotoiltuna lapsuuden yhteiskunnallinen ongelmallisuus on nykyisin siinä, että lapsuutta määrittävät mikro- ja makroprosessit ovat ajautuneet vakavaan riitasointuun. Kansainvälisesti tunnettu lapsuuden tutkija **Jens Qvortrup** kuvaa näitä ristiriitaisuuksia seuraavasti:

- aikuiset uskovat, että lapsille ja vanhemmille on hyväksi olla paljon yhdessä, mutta heidän arkielämänsä ovat aina vain enemmän eriytyneissä toisistaan;
- aikuiset ymmärtävät ja antavat arvoa lasten spontaanisuudelle, mutta lasten arkielämä on yhä vain organisoidumpaa;
- aikuisten mukaan lapset ovat etusijalla heidän tärkeysjärjestyksissään, mutta useimmat taloudelliset ja poliittiset päätökset tehdään aivan muita asioita priorisoiden;
- aikuisten mielestä on hyväksi lapsille, että vanhemmat kantavat heistä vastuun, mutta yhteiskuntarakenteellisia edellytyksiä tälle vanhempien vastuunotolle on systemaattisesti murennettu;

- materiaalisessa mielessä lapset ovat tärkeitä yhteiskunnalle, mutta valtaosa lapsuuden kustannuksista jätetään vanhempien ja lasten itsensä kannettaviksi.

Leena Alasen ja Kirsti Karilan toimittamassa uudessa teoksessa *Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta* avataan tutkimusnäkökulmia suomalaisen lapsuuden kokemiseen, lapsuuden tekemiseen ja lapsuuden rakentumisen prosesseihin. Erityisesti päiväkotiympäristöön keskittyvät teoksen kaksitoista lukua kuvaavat aihepiireiltään kasvatusideologioissa, instituutioiden poliitikoissa ja ammatillisia käytäntöjä rakentavissa oletuksissa sekä odotuksissa lapsille tarjottua käyttäytymismallia. Huomio suunnataan etenkin siihen, miten lapset päiväkodin vertaissuhteissaan kokevat tämän heille ”annetun” lapsuuden, oman asemansa, toimintamahdollisuutensa ja niiden rajoitukset. Lapset eivät leikeissään vain kyseenalaista heille annettua lapsuuden järjestystä ja sen perusteluja; kirjan eri luvuissa tulee esiin myös lasten luova vastarinta, aukkojen hakeminen instituutioiden rakenteista ja ideologisista järjestyksistä ja niiden kautta oman toimintakulttuurin tuottaminen. Lopuksi teoksessa pohditaan lapsuudentutkimuksen antia lapsuuden instituutioiden toiminnan kehittämiseksi.

Yksi teoksen perustavista lähtökohdista on se, että puhuttaessa lapsuudesta kasvattajien ja opettajien mielenkiinto kohdistuu tavallisimmin kehitysprosessiin, siihen miten järjestää ja ohjata lasten kulkua aikuisten yhteiskuntaan. Lapset kuuluvat aikuisten elämään kuitenkin monella muullakin tavalla, esimerkiksi taloudellisesti, jokapäiväisen hoivan kohteina ja elämän merkityksen antajina. Lapset esiintyvät aikuisten puheissa silti usein vain yhteyksissä, joissa lapsuus liitetään toisaalta vanhempiin ja perheisiin ja toisaalta julkiseen kasvatukseen ja koulutukseen. Useimmiten lapsuutta on tarkasteltu etupäässä aikuiselämän näkökulmasta ja lapsuudesta puhuvat aikuiset.

Lapsuutta ei voikaan tutkia tutkimatta niitä käsitteitä ja teorioiden implisiittisiä oletuksia, joiden avulla lapsuutta on rakennettu, konstruoitu. Tieteen kieleen on erityisesti yhteiskuntatieteellisen lapsuustutkimuksen katseen suunnannut käsitys tieteen diskurssien todellisuutta konstituovasta luonteesta. Tutkimuksen omaksuma kieli, mallit ja tutkimusasetelmat ja näitä ohjaavat tiedon intressit rakentavat lapsuutta. Käsitys tiedon diskurssiivisesta luonteesta on herättänyt mielenkiinnon lapsiin kohdistuvan tutkimuksen konventionaalisten lähestymistapojen, implisiittisten oletusten, käsitteiden ja teoreettisten kytkentöjen kriittiseen tarkasteluun. Samalla on havaittu, että lasten ei ajatella olevan osa ”oikeaa yhteiskuntaa”, vaan liikkuvan vasta kodin, päivähoidon ja koulun mikromaailmoissa. Näissä yhteiskunnan ”odotushuoneissa” heidän tehtävänään on kehittyä, hankkia niitä tietoja ja taitoja, joita he tulevat tarvitsemaan myöhemmin yhteiskunnassa.

Teoksen avaa Leena Alasen kirjoittama luku ”Johdatus lapsuudentutkimukseen”. Sen mukaan lapsuudentutkimuksen kehittämisen projekti alkoi sosiologian ja eräiden muiden tieteenalojen sisällä kunkin ”emotieteen” kritiikkinä: arvosteltiin ennen kaikkea lasten puuttumista tutkimuksesta ja vallitsevien teoreettisten perspektiivien ja tutkimuskäytäntöjen aikuislähtöisyyttä. Uusien käsitteiden kehittäminen aiempien tilalle tai niiden oheen sekä tutkimuskohteidensa sosiaalisen näkökannan herkemmin huomioivat käytännöt ovat merkinneet sitä, että lapsuudentutkimus on tutkimuksen piirissä asettunut lasten asiaa ajavaksi, ”advokatoriseksi” liikkeeksi. Lapsuudentutkimus on myös vähitellen vakiinnuttamassa asemaansa yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden kentällä, ja samalla tutkimuksen määrä on kasvanut. Lapsuudentutkimus ei kuitenkaan ole yhdestä puusta veistetty; myös sen sisällä on sekä teoreettisia että tutkimuspoliittisia jännitteitä, mutta toistaiseksi nuoren tutkimusalueen kentässä yhdistäviä asioita on koettu olevan enemmän kuin erottavia. Kehittyäkseen

lapsuudentutkimuksen katsotaan tarvitsevan kuitenkin kriittistä keskustelua nyt myös oman tutkimusyhteisönsä sisällä, ennen kaikkea lapsuudentutkimuksen ydinoletuksista ja niiden lapsipoliittisista implikaatioista. Teoksessa lapsuudentutkimuksen yhteiskuntapoliittisen merkityksen arvioidaan olevan kasvamassa, ja ”siksi on syytä virittää ja voimistaa keskustelua myös lapsuudentutkimuksen perustavista asioista”.

Konventionaalisen lapsi- ja lapsuuskäsityksen mukaan lapsuus on luonnollista kasvua; luonnollinen ja universaali siirtymävaihe aikuisuuteen. Tämän käsityksen eli ”kasvatuslapsuuden” rinnalle on lapsuudentutkimuksessa kehitetty näkemys lapsesta ja lapsuudesta sosiaalisena konstruktiona, jonka sisältö määräytyy ajallisesti ja paikallisesti. Sosiaalisesti konstruoitu lapsuus viittaa siis yhteiskuntarakenteen ja instituutioiden rajaamaan sosiaaliseen asemaan tai elintilaan. Mitä kulloinkin pidämme lapsuuden objektiivisina ja muuttumattomina totuuksina, määritellään ja muovataan siten yhteiskunnan useilla eri tasoilla: lainsäädännössä, julkisessa perhe- ja lapsipolitiikassa, lapsuuden instituutioissa, lastensuojelujärjestöissä sekä arjen vuorovaikutussuhteissa.

Yhteiskuntatieteellisesti suuntautuneen lapsuustutkimuksen näkökulmasta lapsuus on konstruoitu modernin yhteiskuntarakenteen, työnjaon, valtion ja perheen yhteydessä, ei niistä irrallisena tai satunnaisena projektina. Lapsuutta muutetaan ja vakiinnutetaan yhteiskuntaluokkien ja väestöryhmien, kollektiivien ja yksilöiden välisissä kulttuurisissa, poliittisissa ja taloudellisissa valtakamppailuissa. Näiden kamppailujen tuloksena moderni lapsuus on institutionalisoitu normittamalla lapsuus elämänvaiheeksi ja osoittamalla lapsille heidän paikkansa yhteiskunnassa.

Lapsuustutkimuksessa tutkimusaineistoja jäsennetään pääosin kolmen metodologisen johtoajatuksen mukaisesti. Ensiksikin tiedon yksiköksi tulevat lapset. Lapsuutta koskeva tieto on yleensä aikuiskeskeistä ja -lähtöistä. Kun tätä tietoa käytetään lasten elinolojen ja niiden muutoksien arviointiin on ollut epäloogista, että se ei kosketakaan suoraan lapsia, vaan joko niitä laajempia yksiköitä, joihin lasten katsotaan kuuluvan perheet tai kotitaloudet, koulut ja päiväkodit tai niitä aikuiskategorioida, joiden huolto-, hoito-, kasvatus- tai muulle vastuulle lapset kuuluvat, siis vanhempia, huoltajia, opettajia, hoitajia. Toiseksi tutkimus kohdistetaan lapsuuden ”suurimpiin yhteisiin nimittäjiin”. Lapsuus toki vaihtelee sammassakin yhteiskunnassa. Tutkimusaineistoja jäsennettäessä huomio kiinnitetään niihin piirteisiin, jotka ovat lapsille yhteisiä ja erottavat heidät muista väestöryhmistä, eikä niinkään lapsia toisistaan erotteleviin piirteisiin. Vertailemalla lapsi- ja aikuisväestöjä keskenään voidaan paikantaa lapsiväestön asema yhteiskunnallisten voimavarojen, oikeuksien ja vallan jaossa. Sukupolvien yhteiskunnallisten suhteiden perspektiivi ohjaa tutkimusaineistojen erittelyä. Kolmanneksi tutkimuksessa analyysi liikkuu koko yhteiskunnan tasolla. Lasten yhteiskunnallinen paikka on tulosta monista materiaalisista ja ideologisista prosesseista, joiden ”takana” on erilaisia yhteiskunnallisia toimijoita. Lapsuuden synty ja muuttuminen on tapahtunut niiden yhteisvaikutuksesta. Siksi lapsuustutkimuksessa juuri puhutaankin lapsuudesta yhteiskunnallisena konstruktiona. Tutkimuksen tavoitteena on ollut hahmottaa ne yhteiskunnalliset prosessit, jotka ovat antaneet modernille lapsuudelle sen luonteenomaiset muodot ja määrittäneet lapsille elämäntavan ja toimintamahdollisuudet. Lapset ymmärretään yhteiskunnallisina toimijoina eikä vain muiden toimijoiden ja yhteiskunnallisten muutosprosessien kohteina; lapsuudesta puhutaan asemana yhteiskunnan sukupolvijärjestelmässä.

Miten näitä lapsuudentutkimuksen periaatteita on sitten konkretisoitu teoksessa? Esimerkiksi luvussa ”Sörnäisten kansanlastentarhan lapset – modernin lapsuuden pioneirit” Paula Eerola-Pennanen kuvaa ja analysoi erityisen kiinnostavasti Sörnäisten lasten elämä kotiympäristössä ja kansanlastentarhassa vuosina 1890–1912. Tarkastelun kohteena on se,

miten lastentarhat muuttivat lapsuutta ja miten lastentarhojen syntyminen osaltaan ilmentää 1800-luvun yhteiskunnallista kehitystä. Lähdeaineistona on käytetty pääasiassa Sörnäisten kansanlastentarhan kirjoittautumiskirjoja ja muita asiakirjoja, Ebeneser-koti 1890–1922 kirjaa ja Ebeneser-säätiön arkistossa säilytettäviä valokuvia ja lehtiartikkeleita sekä muutamia muistelmia, joiden kirjoittajat ovat viettäneet lapsuutensa Sörnäisissä.

Tutkimuksellinen kurkistus Sörnäisten kansanlastentarhan lasten elämään tuo mielenkiintoisella tavalla esille ajankohdan, jolloin voimistuva modernisaatio alkoi ulottua lapsuuteen tuoden siihen perheen ulkopuoliset instituutiot. Sörnäisten kansanlastentarhasta lähti liikkeelle varhaislapsuuden voimakas muutos kohti modernia lapsuutta. Sörnäisten kansanlastentarhan lapset kokivat omassa elämässään sen, mitä moderni, institutionalisoitu, yhdenmukaistettu ja pedagogisoitu lapsuus on.

Eerola-Pennasen päätelmien mukaan lasten ja lapsuuden historian tutkimus on pitkälti keskittynyt niihin instituutioihin, joissa lapset elävät. Näissä tutkimuksissa on instituution, sen säädösten ja kehittymisen sekä siellä vaikuttaneiden aikuisten näkökulma yleensä hyvin esillä, koska säilyneet dokumentit on tavallisesti tehty tästä näkökulmasta. Sen sijaan lapsilla on ollut suuria vaikeuksia päästä mukaan erilaisiin asiakirjoihin ja silloinkin, kun näin on tapahtunut, lasten kokemuksia ja tietämystä on harvoin tutkittu. Näin on lasten ääntä monin tavoin vaimennettu. Lasten näkökulma tulee esille historiallisissa dokumenteissa aikuisten kirjoitusten kautta, aikuisten tulkitsemina. Lapsuuden historian tutkimuksessa metodologisesti keskeisin ongelma liittyy paljolti siihen, että lasten itsensä jättämää aineistoa on hyvin vähän. Lapsuuden historiaa koskevat tulkinnat on tehty aikuisten – usein virkamiesten – laatimista aineistoista, joiden tarkoituksperät vaihtelevat ja joiden tietojen tarkistamismahdollisuudet ovat huonot. Pienet lapset vaikenivat, kun on kyse kirjallisen materiaalin tuottamisesta. Tästä näkökulmasta saattaa olla hyvinkin ajankohtaista kysyä, millaista aineistoa tallennetaan tämän hetken päiväkotien päähenkilöiden eli lasten elämästä päiväkodissa.

Suomalaisen lapsuudentutkimuksen uusi teos tuo tuoreita näkökulmia lasten elämän ja päiväkotien toiminnan ymmärtämiseen. Kirjan monipuolinen anti on paikallaan ottaa etenkin varhaiskasvatuksen koulutuksessa ja työyhteisössä oppimisen ja keskustelun kohteeksi

KT Jorma Virtanen toimii yliassistenttina Tampereen yliopiston opettajakoulutuslaitoksen varhaiskasvatuksen yksikössä.